

PAP ILDIKÓ KATALIN – TÓTH GÁBOR A.

Batthyány Alajosné született Szapáry Teréz Erzsébet grófnő alsószölnöki sírboltjának megnyitása

2020. augusztus 19-én Alsószölnök község polgármestere, Monek Zsolt megbízásából az alsószölnöki temetőben található sírból személyazonosságának vizsgálta céljából kiemeltük, majd abba visszahelyeztük Batthyány Alajosné Szapáry Teréz Erzsébet grófnő (†1836. június 16.) csontjait.

A grófnő életrajzi adatai

A rendelkezésre álló szűkszavú források alapján Szapáry Teréz Erzsébet a Szapáry család idősebb, kihalt grófi ágának tagjaként Zala vármegyében, a család szécsiszigeti kastélyában született 1745. december 13-án¹ Szapáry Péter Ignác gróf és első felesége, Haller Julianna első gyermekeként. Házasságot édesapja második felesége, Batthyány Izabella testvérével, Batthyány Alajos németújvári gróffal (1750–1818) kötött 1776-ban, szintén Szécsiszigeten.² Batthyány Alajos 1767 és 1769 között a jezsuita rend tagjaként teológiai tanulmányokat folytatott, majd katonai pályára lépett. A történettudomány felvilágosult politikusként és politikai írásművek szerzőjeként tartja számon. Rövid életrajza³ feleségéről nem tesz említést.

- 1 Claude André Donatello – Cseh Géza – Pozsonyi József: A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története. Debrecen, 2007. (továbbiakban: Donatello – Cseh – Pozsonyi, 2007.) 57. p. (Régi magyar családok; 6.) Az 1745. évi dátum a halotti anyakönyv adatai alapján inkább elűtés lehet. A bejegyzés szerint 82 évesen halt meg, így 1754 lehet a helyes év.
- 2 Donatello – Cseh – Pozsonyi, 2007. 57–62. p.
- 3 Magyar életrajzi lexikon. Főszerk. Kenyeres Ágnes. 1. köt., A–K. Bp., 1967. 143–144. p.

Batthyány Alajosné született Szapáry Teréz Erzsébet grófnő a halotti anyakönyv bejegyzése szerint⁴ Alsószölnökön halt meg 1836. június 16-án, 82 éves korában. Temetésére 3 nappal később került sor az alsószölnöki temetőben, egy feltehetően már korábban megépített kriptában.

A grófnő Alsószölnökre költözése és az ott töltött idő eseményei további kutatást igényelnek. Különösen érdekes végső nyughelyének családtagjaitól eltérő helyen való megválasztása. A sírkő felirata szerint „hű alattvalóinak hajlékában nyugszik”. Férje, Batthyány Alajos gróf Debrecenben hunyt el. Temetésének helyére nézve nem találtunk adatot. Tüdőgyulladásban 1796-ban elhunyt édesapja a grazi Grabenpfarre-templomban van eltemetve.⁵ Édesöccsét, János Péter Keresztélyt Ercsiben, mostohatestvéreit és rokonaikat Grazban és Tóketerebesen (ma: Trebišov, Szlovákia) helyezték örök nyugalomra.⁶

A sírbolt

A község temetőjének felújítása során elbontottak egy, felirata szerint 1931 óta álló épületet, amelynek oldalába másodlagosan befalazva állt a grófnő sírköve. (1. kép) Az épület alatt egy üreg található, amely a másodlagosan elhelyezett kőemlék alapján a grófnő testét rejtetheti. Ennek meg-

- 4 Az anyakönyvi adatokat M. Kozár Máriának köszönjük!
- 5 Donatello – Cseh – Pozsonyi, 2007. 56. p.
- 6 Donatello – Cseh – Pozsonyi, 2007. 56–71. passim.

1. kép: A grófnő sírköve az azóta elbontott épület falában. (Fotó: Monek Zsolt)

erősítése céljából endoszkópkamera segítségével vizsgálták meg az épület betonpadozata alatt lévő teret. Az így nyert felvétel megerősítette, hogy valóban egy kripta található a hajdani épület alatt. A sírbolt egyik felét nagy mennyiségű törmelék borította, míg a másikban egy emberi agykoponya és combcsont mellett téglákkal körülrakva egy üveg helyezkedett el, amelynek belsejében összetekert papírtekerics látszott.

A sír és a bolygatott emberi maradványok vizsgálatára ezt követően kaptunk

megbízást. Célunk az elhunyt személyazonosságának valószínűsítése és az esetlegesen vele eltemetett tárgyak, illetve az üvegben lévő, vélhetően feliratot rejtő papírtekerics kiemelése volt.

A sírbelsőbe az üreget fedő betonfödém vágott lyukon át tudtunk leereszkedni. A sír keleti felében helyezkedett el az agykoponya, egy combcsont és a téglákkal körülvevő üveg. (2. kép) A nyugati oldalon a dongaboltozatból származó egész és töredékes téglák, tetőcserepek, valamint a betonfödém megnyitásából származó törmelék halmozódott föl. Miután meggyőződünk arról, hogy a sírban bomló szerves anyagnak, illetve az azokon tenyésző gombafajoknak nyoma sem látható, egyszerűsített védőfelszerelésben – orvosi maszk, több réteg gumikesztyű, lábszák és hajháló – megkezdtük a nagy mennyiségű törmelék eltávolítását. (3. kép)

2. kép: A kripta keleti fele a munka kezdetén. (Fotó: Pap Ildikó Katalin)

3. kép: Munkavégzés a kriptában. (Fotó: Tóth Gábor)

4. kép: A kitakarított kripta keleti, dongaboltozatos vége.
(Fotó: Pap Ildikó Katalin)

5. kép: A kripta nyugati része a felhalmozódott törmelék lenyomatával.
(Fotó: Pap Ildikó Katalin)

A beomlasztott dongaboltozat sírban hagyott építőanyaga az üreg nyugati végén 80 cm vastagságban halmozódott föl. Az üreg középső része felé fokozatosan vékonyodott a törmelékréteg, és a gödör keleti végén mindössze 20–25 cm homok tetején feküdtek a másodlagosan ide halmozott csontok. Az egész sírbolt alsó 15–20 cm-ét vizes, helyenként sárga agyagos foltokkal tarkított homokréteg fedte, amely természetes bemosódás során került az üregbe még a bolygatás előtt. Ez a nedves környezet elősegíthette az emberi maradványok bomlását is. Az a tény, hogy a bolygatott csontokat felülrétegezte a beomlott dongaboltozat törmeléke, arra utal, hogy a holttest megbolygatására még a síkfödém beépítése előtt sor kerülhetett.

Az első csontmaradványt (sacrum – keresztcsont) a sír keleti felében lévő maradványok szintje alatt találtuk meg. A törmelék között fellelhető vastag, fekete színű textilmaradvány inkább a 19. századra leegyszerűsödő temetési szertartás során a koporsót takaró drapériához, mintsem ruházathoz tartozhatott.

A csontok közül eredeti helyzetben egy sem maradt meg. A sírbolt nyugati oldalán feküdtek csigolyák és a kar csontjai, középtájt az állkapocs, míg az üreg keleti felében felhalmozva az agykoponya, a két combcsont, további csigolyák, valamint a bordák nagy része. Szintén a sír nyugati végében került elő két darab koporsószeg, és itt a koporsófából való kisebb darabok is látszottak. A sötétfekete színű fadarabok valószínűsíthetően fekete festésnek köszönhetik színüket. Feliratot vagy arra utaló koporsóvereteket egyáltalán nem tudtunk megfigyelni. A csekély mennyi-

ségű fa jelenléte arra enged következtetni, hogy a koporsó vagy elporladt, vagy a bolygatás során részben kiemelték. A betöltésből újabb néhány tenyérnyi, fekete színű, vastag szövésű textilmaradvány származik. Ezen kívül a sír nyugati felében fekete–fehér hosszanti mintás, egyértelműen 20. századi padlócsespe töredékeket is találtunk.

A törmelék eltávolítása után kirajzolódott a lefelé enyhén szűkülő, téglázott aljú kriptabelső(4–5. kép), amelynek két hosszanti oldalán a padlóból fél téglányit kiemelkedő 13–13 cm széles padka flátszik. Az ÉNy-i sarokban még meglévő famaradványok arra engednek következtetni, hogy eredetileg a habarccsal le kent padkákön keresztbe fektetett deszkákra teheték a koporsót.

Az épített sír belső méretei a következők: teljes hossza 207 cm, szélessége 92 cm. Magassága 161 cm a keleti, dongaboltozatos oldalon és 180 cm a nyugati, síkfödémes szakaszon. Az építmény tájolása Ny–K 260–90°. A falak belső oldalát eredetileg vakolat fedte, azonban a vakolatréteg mára – vélhetően a vizesedés következtében – teljesen lepergett. A sírboltot 30x16x5,5–6 cm nagyságú téglákból építették, amely méretek a korban szokványosak. Bélyeges téglát a sírban sem a falakban vagy padozatban, sem az omladékban nem figyeltünk meg.

A téglákkal falazott tér keleti fele dongaboltozattal fedett, míg nyugati része másodlagosan beton síkfödémeket kapott. Ehhez a sírba omlott dongaboltozatot tartó oldalfalakat jól láthatóan más habarccsal hat téglá magasságban felfalazták, és erre feküdt fel a deszkákkal megtámasztott betonfödém.

7 *Baják László*: Címerek a gyászszertartásokon, halotti címerek a 19. századból. In: *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*. 35–36. Szerk. Veres László, Viga Gyula. Miskolc, 1997. 172. p.

6. kép: A kiemelt csontok.
(Fotó: Pap Ildikó Katalin)

7. kép: A csontok vizsgálata.
(Fotó: Pap Ildikó Katalin)

Az elhunyt embertani vizsgálata

A kiemelt csontmaradványok(6–7. kép) antropológiai vizsgálata Éry Kinga és Rainer Knußmann ajánlásai alapján történtek.⁸ A vélelmezett személy az 1836-ban, 82 éves korában, végelgyengülésben elhunyt Batthyány Alajosné grófnő.

A feldúlt kriptából származó emberi csontmaradványok anatómiai- és morfológiai sajátosságai alapján egy személy maradványai. A csontok sírban való elhelyezkedése arra utal, hogy bolygatásuk a bomlás késői fázisában, már a lágyszövetek lebomlása után, csontos állapotban történt. Csupán két alkarcsont viszonya utalt arra, hogy vagy még lágyszövetekkel, vagy ruharé-

szekkel egymáshoz kapcsolódhattak a sír feldúlása idején.

A csontanyag vizsgálata mechanikai tisztítás után, mosás nélkül, a helyszínen történt. A koponya és a váz csaknem teljes. Barnás színűk és megtartásuk megfelel a vélelmezett fekvési időnek és a helyszíni sajátosságoknak. A magasabb térszínen fekvő koponya jó megtartású, csupán a külön elhelyezkedő állkapocs megtartása gyengébb, post mortem (halál után, már a sírban) sérült és hiányos. A hosszú csöves csontok a két szárkapocs-csont és a jobb oldali singscsont kivételével épek; ezek boka-, illetve csukló felőli vége hiányzik. A bordák töredékesek. Az életbeni és halál utáni fogvesztések ellenére 11 fog vizsgálható. Valamennyi nyakcsigolya, a háti és ágyéki csigolyák egy része, a nyelvcsont, a szegycsont markolata, a térdkalácsok, valamint a kéz- és lábfejek csontjai hiányoznak, alacsonyabb térszínre kerülve nagy valószínűséggel elkorhadtak.

⁸ Éry Kinga: Útmutató csontvázletelek vizsgálatához. Bp., 1992. 3–45. p.; Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. Bd. 1. Wesen und Methoden der Anthropologie. Hrsg. Rainer Knußmann. Stuttgart–New York, 1988. 160–231., 421–496., 555–565. p.

Nemi hovatarozása, 23 jelleg⁹ súlyozás nélküli morfológiai vizsgálata alapján nő. Nemi kifejezettsége: -0,87 (nőies kategória). Biológiai életkora a medence szeméremcsonti felszíne, a koponya nagy- és kis varratai, a fogak és az ízületek állapota alapján 70–80 év. Ez az életkor alacsonyabb a naptári életkornál, tehát – a jobb életkörülményeknek köszönhető – fiatalosabb megjelenést sejtet.

A csontok az életkornak megfelelően porózusak. Az 5-ös ágyéki csigolya részlegesen a keresztcsontozatba csontosodott. A háti csigolyák csigolyablokkokban, bordavégekkel összecsontosodva Bechterew-kór (spondylarthritis ankylopoetica) klinikai képét,¹⁰ valamint oldalirányú görbületet (scoliosis) mutatnak. Feltehetően a következőképpen féloldali igénybevételnek köszönhetően a jobb oldali alkarcsontok méretei kisebbek.

A Bechterew-kór családi halmozódású kórkép, nőknél enyhébb lefolyású. A csigolyaközi porckorongok és szalagok elcsontosodása, a kisízületek csontos összenövése már 20–30 éves korban elkezdődik leggyakrabban az ágyéki szakaszon. A folyamat erős fájdalommal, a gerinc mozgásainak beszűkülésével jár együtt. A felsőtest előre hajtása, oldalra fordítása csípőből, merev gerinccel történik. Csökken a mellkas légzési kitérése is, oxigénhiányos állapot alakul ki, főleg terhelés hatására.¹¹ Esetünkben a betegség előrehaladása nem érte el a jellemző végső stádiumot, amikor még az itt vizsgálható állapotnál is súlyosabb degeneratív elváltozások a jellemzőek.

9 A koponya, a medence-, a kereszt- és a combcsont vizsgálata alapján.

10 Baló József: Kórbonctan. 2. részletes rész. Bp., 1952. 425–426. p.

11 Józsa László: Paleopathologia. Elődeink betegségei. Bp., 2006. 85–86. p.

Megemlíthető még, hogy a szegycsont teste és kardnyúlványa összecsontosodott, a kardnyúlvány keskeny és hegyes. Ezen túl pedig a sír bolygatásával összefüggésbe hozható a bal oldali combcsont térd felőli belső bütykén lévő éles eszköz okozta bevágás.

A felvett méretek alapján kategorizálva az agykoponya magas, hosszú és széles, az arckoponya inkább széles és középmagas. A koponyajelző a rövidfejű kategóriába tartozik. A számított koponyakapacitás 1352 cm³. A hosszúcsontok mérete alapján számított testmagasság kb. 149 cm, alacsony–kisközepes termetkategóriába sorolható. A kulcsont alapján számított vállszélesség 34 cm. A vázcsontok hosszúsági-, szélességi- és kerületei méretei alapján számított testtömeg kb. 58 kg, így a testtömeg-index (BMI) 26,12-es értéke a mérsékelt túlsúlyos kategóriába sorolható.

Mennyiségi és minőségi jellemzői alapján embertanilag europid-, döntően a gracilis mediterrán típus jellegzetességeit mutatja.¹²

Eredmények

A maradványok kiemelése és vizsgálata megerősíti, hogy a feldúlt és később másodlagosan újra lefedett sírban a hajdani épület falába beépített sírkő feliratának megfelelően Batthyány Alajosné Szapáry Teréz Erzsébet grófnő földi maradványai nyugodhatnak.

Az embertani vizsgálat elvégzése után a csontokat egy 2020. évi pénzérmével, az előkerült szövetmaradványokkal és a két koporsószőggel együtt egy papírdobozban visszahelyeztük a sírboltba, amely visszazárásra került.

12 Lipták Pál: Embertan és emberszármazástan. Bp., 1980. 260–261. p.

A lezárt üveget a papírral együtt további vizsgálat céljára M. Kozár Mária néprajzkutatónak adtuk át, akitől később megtudtuk, hogy ez egy 1987. évi beavatkozás emlékét őrzi. A papírt aláíró személyek felkutatása és kikérdezése újabb adatokkal gazdagíthatja a sír és az alsószőlőki temető történetét.

A sírkövet – amely már szabadon áll a temetőben – Hesztera Aladár restaurátor konzerválta, a tartószerkezet Hegedüs Árpád készítette. (8. kép) Mellé kétoldalas információs tábla került a sír feliratának átíratásával, magyar és szlovén nyelvű fordításával, kiegészítve azzal az adattal, hogy a grófnő 1821-ben megalapította az alsószőlőki plébániát.¹³

A tervek szerint 2021-ben, az alapítás 200. évfordulóján ünnepélyes keretek között dr. Székely János megyéspüspök szenteli be a felújított sírkövet és vele együtt a kő alatt nyugvó grófnő földi maradványait.

8. kép: A konzervált sírkő a tartókeretben.
(Fotó: Mayer László)

13 Hier ruht / im Herrn die hochgeborne / Grafín / Theresia Batthyany / geborne Grafín Szapary / in der Hütte ihrer treuer Unterthanen / Gestorben den 16ten Juny 1836 / im 82ten Jahre Ihres Alters.

Itt nyugszik / az Úrban a méltóságos / grófnő / Batthyány Terézia / született Szapáry grófnő / hú alattvalóinak hajlékában / Elhunyt 1836. június 16-án / 82 éves korában.

Tukaj počiva / v Gospodu visokorodna / grofica / Terezija Batthyany / rojena grofica Szapary / v koči svojih zvestih podložnikov / Umrla je 16. junija 1836 / v 82. letu starosti. (Átírás és fordítás: M. Kozár Mária)